

Andreja Žele
Ljubljana

UDK 811.163.6'36"1584":
811.163.6'367"19/20"

POMEN BOHORIČEVE SLOVNICE ZA SLOVENSKO SKLADNJO

V svoji slovnici *Arcticae horulae succifivae* (*Zimske urice proste* 1584) je Adam Bohorič z bogastvom zgledov iz žive govorjene slovenščine na široko zaobjel skladenjsko problematiko v slovenščini. Celotna obravnava slovenske skladnje v latinščini kot metajeziku sloni na primerjavah z latinsko in nemško skladnjo. Pri komentarjih pa se je zadovoljil s slovensko-latinskimi normativnimi primerjavami zgolj na izrazni ravnini. Samo posredno, s primerjalnimi medjezikovnimi opisi, je nakazano tudi razmerje med pomensko- in strukturnoskladenjsko (zlasti besednozvezno) vezljivostjo – tako se npr. v razpravljanje o uporabi sklonov nezavedno vriva tudi vloga glagolskega pomena, in z njim seveda tudi pomenskoskladenjska glagolska vezljivost, s spoznanjem, da se udeleženci določene glagolskega pomena lahko izražajo samo z določenimi skloni. Čeprav prevladuje obširna obravnava besednozvezne skladnje in vezljivosti, ga jedrne izglagolske tvorjenke v obravnavanih besednih zvezah potiskajo v hkratno pretvorbena obravnavo stavčne skladnje. Tako ga npr. tudi pri stavčni vezljivosti niso presegli vse do začetka 19. stol.

Bohoričeva slovnica, slovenska skladnja, besednozvezna skladnja, slovensko-latinske normativne primerjave, izrazna ravnina jezika

In his 1584 grammar *Arcticae horulae succifivae* (*Free Winter Hours*), Adam Bohorič dealt comprehensively with the problems of Slovene syntax, incorporating a variety of examples from the spoken language. The overall treatment of Slovene syntax in Latin as a metalanguage is based on comparison with the syntax of Latin and German. When commenting on a given linguistic phenomenon, he did not move beyond Slovene-Latin normative comparisons on an expressive level. The relation between sense and structural-syntactic (particularly phrasal) valency was expressed only indirectly through comparative cross-linguistic descriptions; when discussing the use of cases, he could not overlook the importance of verbal meaning alongside semantic-syntactic verb valency, knowing that a certain verbal meaning can only be expressed by a particular case. Despite the dominance of phrasal syntax and valency discussed in his work, core verbal derivations forced him into a simultaneous treatment of transformational clausal syntax. His treatment of clausal valency was thus not surpassed until as late as the early 19th century.

Bohorič's grammar, syntax of Slovene, phrasal syntax, Slovene-Latin normative comparisons, expressive level of language

1 Uvod

Pri današnjem pogledu na pomen Bohoričeve slovnice nikakor ne moremo mimo nekaterih osnovnih dejstev, ki so bila do danes že večkrat potrjena in nadgrajena:

1. Specifika opisa slovenščine v Bohoričevi slovnici je vezana na tedanje težnje, in sicer dokazati, da je slovenščina slovnično sposoben jezik oz. da je sposobna izraziti čimveč tistega, kar spada v latinsko shemo – Bohoričeva slovnica je prvi jezikoslovni dokaz obstoja slovenščine.
2. Hkrati je manj očitno izražena vzporedna težnja po sistemski samozadostnosti in čim večji jeziko(slo)vni osamosvojitvi, ki je odvisna od stanja slovnične misli, spoznanja, védenja in končno od slovnične zavesti za slovenščino in v slovenščini; abstraktnost slovnične zavesti pa zahteva tudi ustrezno izvirno izrazje v lastnem jeziku, kar daleč presega zgolj predpisovanje pisno-pravopisnih norm.
3. V tej začetni stopnji jezikovnega in jezikoslovnega uveljavljanja slovenščine ni bil namen (predvsem tudi ne bi bilo smotno) opozarjati na njene slovnične posebnosti oz. odstopanja od latinščine – to so si lahko »privoščile« poznejše slovnice, ko ni bilo več nuje dokazovanja o zmožnosti oz. kompetentnosti slovenščine postati knjižni standard.
4. V tej prvi fazi nastajanja knjižne slovenščine med latinsko predlogo in ciljno knjižno slovenščino ni zanemarljiva posredovalna in primerjalno vzporedna vloga nemščine.
5. Namen slovnice je najprej jezikovnobuditeljski, tj. čimbolj kultivirati in kulturalizirati slovenščino, in šele nato jezikoslovni.
6. In če se je izrazje lahko kalkiralo, sta mišljenje in z njim miselna podstava jezika v večji ali manjši meri ohranjala organsko izvornost oz. izvirnost, kar se najočitneje kaže z odstopanji od pravil latinske slovnice.

Namen tega prispevka je predvsem izbirno sintetizirati in poudariti tiste že do sedaj napisane ali izrečene relevantnejše ugotovitve o Bohoričevi slovnici, ki postavljajo v ospredje trajnejše **razvojne** jeziko(slo)vne pridobitve; obravnava Bohoričevih predstavitev, ki so bile in so pomembne tudi za nadaljnji razvoj slovenščine, se tukaj omejuje na skladnjo; in sicer s posebnim namenom zlasti na glagolsko skladnjo, ker skuša opozoriti na obširnost v slovnici predstavljenih ali vsaj popisanih prevajanih skladenjskih primerov v slovenščini (ki so zgolj prevajalsko problemsko pokomentirani glede na izvirne latinske primere). Z vidika razvojno jeziko(slo)vne vrednosti in pomembnosti bosta upoštevana tedanji in današnji jeziko(slo)vni kontekst, zmožnost tolmačenja glede na medjezikovno dejanskost, tj. glede na jeziko(slo)vno kultiviranost in razvitost obeh jezikov, in pa (ne)vplivnost Bohoričeve slovnične zavesti na nadaljnji jeziko(slo)vni razvoj slovenščine.

Bohoričeva slovnica združuje latinsko normo, domači jezikovni čut in sporočanje pragmatičnost; s komentarji latinsko-slovensko-nemških razmerij je to prava kontrastivna slovnica. Latinska slovnica mu je bila osnovna opora za vzpostavitev razmerja do t. i. »gramatične umetnosti«.

2 Način obravnave z vidika tedanjega in današnjega jeziko(slo)vnege konteksta¹

Za čimbolj korektno vrednotenje Bohoričevega dela je vsekakor pomembna analiza glede na tedanji (humanistično-renesanci) jezikoslovni kontekst (Ahačič 2008: 5), vendar pa je pomembno tudi, kako Bohoričev opis jezika oz. v tem primeru konkretno njegov skladenjski prispevek ovrednotimo tudi z vidika današnje slovenske skladnje, predvsem v smislu, kaj nam sporoča, katere probleme nam še nakazuje.² Vse to nam omogoča dovolj eksplicitno izražen Bohoričev pogled na jezik in njegovo ocenjevanje lastnega deleža pri tej prvi slovnici priredbi slovenskega jezika. Zlasti pri kontrastivni, tj. latinsko-slovenski, razlagi skladnje si Bohorič pripisuje vlogo tolmača in poudarja, da nikoli ni namerno prikrival med-jezikovnosistemskih razlik, vsekakor pa je bil vseskozi njegov cilj čimbolj korektno pisno-govorno zastaviti uporabo takratne slovenščine.

V večinskem stilu slovnice svojega časa si Bohorič jemlje za izhodišče latinska pravila, ki jih je v svoji skladnji podal Filip Melanchthon, in iščejo ustrezne primere v domačem jeziku. Bohoričeva obravnava skladenjskih figur, predvsem t. i. glagolske skladnje, dokazuje, da se je Bohorič pri opisu jezika zavedal vodilne vloge skladnje v jezikovnem sistemu. Širše skladenjsko pomenljivo je (sicer nasploh značilno za tedanje skladnje ljudskih jezikov), da od celotne Bohoričeve skladnje, ki ima devetindeset strani, kar štiriinštirideset strani obsega poglavje o skladnji glagolov, devet strani o skladnji imen, na ostalih nekaj straneh pa je opisana skladnja ostalih besednih vrst (Ahačič 2008: 6–7).

Pri skladenjski analizi se mora že glede na značilnosti obdobja predvidevati precejšnji vpliv retorike – slovenska besedila protestantskih piscev so dobra potrditev, da so avtorji poznali retoriko tako v teoriji kot v praksi; raba retoričnih meril je namreč predstavljala temeljito merilo za presojanje jezikovne umetnosti določenega besedila. Po teoriji klasične retorike gre za lepšanje in uglajevanje ubesedenih misli. Ubesejene misli pa se umetno izrazijsko dodeljujejo v obliki t. i. sopomenskih, protipomenskih, dopolnjevalnih in vzajemno neodvisnih dvojnih formul tipa *gouori inu prauī, huda inu dobra, dar inu muzh, misliti inu vprashati* ipd., naštevalnih trojnih formul in asindetičnih ali polisindetičnih kopičenj (gl. npr. Ahačič 2007). Vsekakor pa je zelo pomembno, da se z novimi raziskavami samo še potrjuje, da je bila takratna raba že slovenskega besednega reda, ki ni sledil latinski ali nemški predlogi, ampak predvsem slovenskim zakonitostim, prej pravilo kot izjema.³ S tem se še dodatno potrjuje jasno zavedanje razlik med latinsko, nemško in

¹ Vsekakor moramo upoštevati pripombe, kakršna je npr. od F. Ramovša (1971: 222–223): »Na Bohoričevo slovnico seveda ne smemo gledati z modernimi očmi [...] in s Kopitarjem, Gram. 39, moremo reči, da je njegovo delo za ono dobo pri dejstvu, da je slovenščina kot književni jezik eksistirala šele 30 let, naravnost krasen čin.« Vendar isti avtor v nadaljevanju še ugotavlja, da je bila »Bohoričeva slovnica [...] najbrž natisnjena le v majhnem številu izvodov [...] Kakor Bohoričeva slovnica, tako so tudi drugi prvi gramatikalični poizkusi ostali osamljeni, pozabljeni in bili brez vpliva.«

² Tu velja omeniti opombo J. Toporišiča (gl. prevod Bohoriča 1987: 314): »Ta skladnja je besedno-zvezna, ne stavčnočlenska (taka je postala šele čez 230 let – pri Vodniku).«

slovensko stavo besed, ki so eksplicitno izražene tudi v Bohoričevih komentarjih slovenskih skladenjskih pojavov oz. zgledov. Navsezadnje je bila Bohoriču lahko dobra praktična opora in orientacija za domači/slovenski naravni besedni red, ali vsaj za njegove zametke, že Dalmatinov prevod Biblije.⁴ Treba je upoštevati tudi vključevanje retorične stave oz. t. i. retorične dikcije. Teoretična skladenjska pravila je Bohorič povzel in delno priredil po Melanchthonu.⁵ Metodološki in praktični očitki, ki gre Bohoričevi obravnavi, je predvsem, da Bohorič za zgled navaja samo iztržke s premalo sobesedila, ki bi odkrilo vse uporabljene skladenjske pomene. Z vidika teoretične obravnave je **na splošno premalo jasno izražen poudarek na vprašanju stave besed oz. na skladenjskih vprašanjih**, skratka primerjalno-prevodno opisovana skladnja pri Bohoriču se jezikoslovno še ne utemeljuje (Toporišič 1984b: 159).

2.1

Z izraznega vidika je Bohorič najprej opisal sklone, ki so skupni tako slovenščini kot latinščini, pri obravnavi predlogov je dodal še posebni obliki, ki ju skladenjsko zahtevajo predlogi – to sta mestnik in orodnik. Pri opisu se sklonom že posledično naravno dodaja tudi pomen, seveda brez teoretičnih opisov.⁶ Pri obravnavi sklonov namreč piše o t. i. skladnji sklonov.

V prevladujoče razpravljanje o uporabi sklonov (teh ne ločuje prav dobro oz. jih meša) se nezavedno vriva tudi vloga glagolskega pomena⁷ in z njim tudi pomensko-skladenjska glagolska vezljivost.⁸ Tako v okviru leve vezljivosti za glagole tipa *ob/tati, pa/ti v S'rezho red ob/toji tår pade savupajnje* (Bohorič 1584: 19; v nadaljevanju BH) pravi, da tvorijo stavek brez stranskih sklonov. V okviru desne vezljivosti je nakazano, da je strukturoskladenjska oz. sklonska hierarhija odvisna od glagolskega pomena, ki veže določene udeležence, ki se lahko izražajo samo z določenimi skloni oz. da »se pri vseh tvornih glagolih ne podrejajo brez reda vsi skloni [...]« (BH: 20). Tako v okviru sklonske rabe uvaja tudi pomenskoskladenjsko hierarhijo: »Izmed dveh tožilnikov eden pomeni osebo, drugi stvar, kakor *Vuzhim tebe kunfhti* [...] (BH: 26). [...] Glagolom dodeljevanja se dodaja dvojni dajalnik, katerih eden izraža osebo, drugi vzrok, ker se stvar dodeljuje ali v korist ali v škodo

³ B. Pogorelec (1984: 223–224) piše o izjemnem ujemanju s sodobno skladnjo slovenskega jezika in o velikem posluhu protestantskih piscev za naravno slovensko dikcijo. Verjetno je to naravna posledica težnje posneti rabo najboljše takratne govornice. Zagovarjanje naravnega reda naj bi bilo tudi v skladu s humanistično-renesansno poetiko (prim. Pogorelec 1984: 229).

⁴ Čeprav se pri Dalmatinu, kljub sledenju naravni dikciji, na ravni sobesedila odraža tudi določena togost v smislu neupoštevanja naravne členitve po aktualnosti (prim. Pogorelec 1984: 236–237).

⁵ Po Melanchthonu ima npr. skladnja nomenov štirinajst pravil, pri Bohoriču pa jih je dvanajst.

⁶ Pomenljiva je precej radikalna pripomba K. Ahačiča (2007: 88), da v Bohoričevi slovnici ni skoraj nič teoretičnih opisov.

⁷ To samo še potrjuje ugotovitev N. Mečkvske (1986: 263), da je bil glagol za takratne slovanske slovnice ena najtežjih besednih vrst, pri obravnavi katere so se še najbolj opirali na druge, že dodelane jezikovne sisteme oz. na antične slovnice.

⁸ J. Toporišič (1984b) ugotavlja, da je Bohoričeva skladnja v bistvu vezljivostna, v nadaljevanju izdela vezljivostne tipe za prisojevalno razmerje in za desno neimenovalniško sklonsko vezljivost.

[...]« (BH: 24), npr. *Gre oli pride meni h'dobizhku* s pretvorbo *Je muj dobizhek* (BH: 26). Predstavljeno je pretvorbno razmerje med glagoloma *biti* in *imeti* z možnima udeležensko neenakovrednima različicama prevajanja *Ohze je doma – Jimam ozheta doma* (BH: 26). In pa tudi kopalativna oz. vezna raba, npr. *Cato, je raj/hi hotel biti brumen kakor, le taku jimenovan* (BH: 32), *Ti hozhe/h jimenovan biti vojf/zhak* (BH: 32), *Kaj je sa zhloveka* (BH: 3); in še nepolnopomenska raba glagolov, npr. *Letu se bujl (ali veliku vezh) jimenuje mordrija koker vojf/kovanje* (BH: 12).

Za predložne sklone uporablja oznako ločilnik, ki ima največkrat skladijsko vlogo prislovnih določil, in poimenovanja kot ločilnik sredstva, ločilnik vzroka, ločilnik načina (BH: 27, 28) ipd. za zglede kot *S'pregledajnjem oli s'shonajnjem se pèrjateli obdàrshé, se pita skusi spanje* ali *s'spanjem, Vojf/kovanje (oli kreg) je s'veliko hitrostjo dopèrne/senu* proti *Da bi tei/te rezhi pred mano na/krival, s'èm sinu navadèl* (BH: 26) proti *Bodi pèr redi* (BH: 54) ipd. Sicer pa Bohorič ločilnik označuje kot tipični trpni sklon (BH: 50) in v tej zvezi nezavedno izpostavi pretvorbno razmerje med pomensko- in strukturnoskladijsko vezljivostjo (primarna/sekundarna diateza): »Trpnim sklonom se dodajajo drugi, ki jih tvorni glagoli dobivajo poleg pravega tvornega tožilnika, npr. *Bom z'mezhom vdarjen* percutior gladio: tu se tožilnik podreja glagolu s predlogom in zadene ob ločilniško zvezo (Ablativi Constructiones), kadar pomeni orodje.« (BH: 30.) V tvorniku ločuje tožilniški prizadeti predmet od orodja v orodniku, in hkrati ju postavlja v razmerje z orodnikom, ki je lahko pretvorbena različica npr. imenovalnika (pri *mezh*) v trpniku.

2.2

S skladijskega vidika je pomenljiva sorazmerno obsežna obravnava glagolov z upoštevanjem časa, načina in naklona, z dodajanjem tvorbnopretvorbne vidika tudi obravnava gerundija oz. glagolnika; nadgradnja glagolski skladnji je obravnava rabe predlogov oz. skladnja glagolov z odvisnimi skloni. To je še dodatni dokaz, da je sporočanje in posledično skladijskopomensko težišče v slovanskih jezikih na glagolih.

Na še nedefinirano, vendar opisno že izraženo ločevanje strukturnoskladijske vezljivosti od pomenskoskladijske glagolske vezljivosti kažejo tudi ugotovitve: »Glagol *spomi/li* se s tožilnikom veže s predlogom ali brez njega. Kajti govori se oboje: *spomi/li na rezhi* ali *spomi/li rezhi*.« (BH: 22.) Pri določenih glagolskih pomenih opozori tudi na rabo predložnih sklonov (npr. mestnika) v stavčnočlenski vlogi prislovnih določil: »[...] Glagoli skrbi in duševnega nemira dopuščajo tudi ločilnike, kakor *s'èm v serzi shalofsten* upravlja **dajalnik s pridetim predlogom v**.« (poud. A. Ž., BH: 23.)

Zaveda se različnih pomenskoskladijskih vlog predlogov⁹ in jih komentira: »Slovani se zadovoljujejo z **enim predlogom**, naj je **dostavljen ali pristavljen**.« (BH: 58.) Torej je kot predložni glagolski morfem z glagolom skladijskopomen-

⁹J. Toporišič (1984b) ugotavlja, da so predlogi oz. predložni glagolski morfemi prikazani po sklonski vezavi na podlagi latinščine, in navaja primere kot *od Buga, pres njega, s'Bugom, fkriv/hi pred ozhetom* ipd.

sko tesneje povezan (tj. vezavnovezljiv) ali samo primaknjen (tj. vezavnodružljiv). Glagoli s predložnim glagolskim morfemom so označeni kot »sestavljene glagoli s pridruženim predlogom«, npr. *Bo pitan (debel) oli se pita skusi spajnje ali s'spanjem* (BH: 27, 28) v pomenih »spanje (ga) obnavlja/vzdržuje«, ali pa določeni s trditvami kot »glagol *pèrpravim* si določa tožilnik s predlogom *ob*« (BH: 28).

Ima tudi primere za obvezno prislovnodoločilno vezljivost, npr. »Glagol *pejľjal* ima za seboj tožilnik s pridruženim predlogom *v'*. Govorimo tako: 1. *Pridem v'mejľtu* Venio in urbem: s tožilnikom. 2. *Vlezhem is mejľta Proficiľcor ex Urbe*: z ločilnikom. 3. *Na plazu prebiva* Habitat in foro: z dajalnikom« (BH: 41), in še »1. Imenom mest se večkrat dodajajo predlogi, kakor *Ie priľhèl k'Meľľani oli v'Meľľano* Venit ad Meľľanam, kar je izraženo z dajalnikom in s tožilnikom. 2. Po zvezah z mesti se ravnao tudi naslednja občna imena: *DOMUS: ľèm domá ľum domi*; prislovno v pomenu na mesto: *Grem domov* ali *na dom* Eo domum (s tožilnikom)« (BH: 43).

Posebej opozarja tudi na vezavo glagolov tipa *tizhe, nadleshi, se hozhe/ľuľhta, ľe ľpodobi* ipd. (BH: 48–52), kjer je posredno opozorjeno na t. i. smiselni osebek: »[...] oseba v dajalniku se dodaja naslednjim glagolom [...] *Na letim meni veliku nadleshi, da te vidim* (BH: 49). Imenovalnik se tukaj zamenjuje z dajalnikom zaradi predloga *na*« (BH: 48).

S prevodi je opozorjeno tako na brezosebno rabo glagolov kot na brezosebne glagole in s tem tudi na različne možne stopnje izražene vršilskosti v prisojevalnem razmerju – predstavljeni so primeri brezosebnih glagolov v brezoseb(kov)ni rabi ali v oseb(kov)ni rabi, npr. *Deshi* nasproti *Deshi mleku*, možna splošnovršilska raba v oseb(kov)ni rabi, npr. *Pravijo/Dejo/Govore (ľudje)* (BH: 13); s stopnjo (ne)ujemalnosti pa opozori še na druge slovnične kategorije (spol, število), npr. *Luno tar svesde, katere ľi ti ľturil, Zhaľt inu tvoje jime tar tvoja hvala vľeľej oľtanejo, Letukaj njegovu oroshje, letukaj ľo njegova kula bila* (BH: 14) ipd.

Ravno z vidika skladnje ni naključje, da je Bohorič posebej zaradi rabe v povedju, celo kot posebno besedno vrsto, poudarjal deležnike. Pri deležnikih posebej pripominja, da »se ravnao po skladu svojih glagolov« (BH: 52) in opozori na obvezno vezljivost v zgledih *Zhrepinja ohrani duh dolgu, s'katerim je enkrat posmahana* z razlago: »*Posmahana* namreč zahteva obliko *s'katerim* [...]« (BH: 2.) Ohranjanje glagolske vezljivosti ugotavlja tudi v primerih kot *dolshan/kriv tatvine* ipd. – »tu se rodilniki podajajo kakor rodilniki pri glagolih« (BH: 6).

Na izostren jezikovni čut kaže tudi ločena obravnava naklonske rabe povedkovnika *potreba* v zvezah kot *Ie potreba kunľhti* (< *Opus est arte*; BH: 8).

Vsekakor tudi pri obravnavi besednih vrst lahko govorimo o skladenjski obravnavi besednih vrst in v nadaljevanju zlasti o skladnji besednih zvez in deloma celo o obravnavi posameznih skladenjskih pojavov predvsem z vidika prevajanja oz. prevajalskih problemov; o eksplicitnejših komentarjih stavčnočlenske ali siceršnje besedilne skladnje pa ne moremo govoriti.

Samo pri nekaterih pridevniških besedah v zloženem povedku v okviru t. i. povedkovodoločilne vezljivosti ločuje med pretvorbo predmetnega razmerja »imeti bele zobe« v *Mur je bél na sobeh* (tj. v *sobe*) in med pretvorbo s prislovnodoločilnim razmerjem, npr. *Ie trudèn od škàrbi/pred škàrbjo/sa voljo škàrbi* – te primere označuje kot »ločilniški sklad pri imenu« oz. kot »ločilnik vzroka« (BH: 6–7).

Že takrat se kaže in celo s prevodi potrjuje zelo živa uporaba pretvorbnihih pravil. Vpliv pretvorb npr. pri razmerju **glagolnik : namenilnik : odvisnik** je izražen s primeri *Iešt ga pošhlem k'gledanju grada*, navaja še možnosti *Pošhlem ogledati grad*, *Pošhlem, da gleda grad* (BH: 33).

2.3

Prek rabe člena je bolj eksplicitno primerjalno obravnavana tudi pomenska določnost, in to precej široko – od časovnosti, npr. *šdajci*, do lastnosti, *špodoben gošpudu*, *doštajn/dober k'vuku*, *šedaj tretji švet še šhive*, *Hvali velike njive*, *majhino orji* (BH: 19) ipd. Pomenska določnost se je v pomenu »vrstnosti« pravilno naravno uporabljala tudi pri rabi pridevnikov oz. pridevniških besed, med drugim se je razločevalno uporabljala tudi pri ločevanju proste stave besed od stalne stave, npr. *vsakdanii kruh* (BH: 171), *rihtni štol* (BH: 53), *porožena šena* (BH: 58), *boshje bitje* (BH: 62). Pomenska določnost se, seveda zgolj po zaporedju primerov, povezuje s pomensko determiniranostjo pri glagolih premikanja, kar je vsaj pomenljivo, če že eksplicitno ni nikjer napisano oz. pokomentirano, npr. *Sem per redu k'nej prišhal, kateru je nar pervu* (BH: 2) ipd.

Ob pripombah kot »Rodilnik presežnika Kranjci izražajo s primerniku dodano členico *ner-* in povrh dodano besedo *mej*, ki pomeni inter. [...] *Plato, narvuzhenešhi mej Gèrkmi* [...]« (BH: 4) lahko govorimo tudi o začetkih vzpostavljanja razmerij med besedotvorjem in skladnjo.

2.4

Tudi Bohoričevi slovarčki živega besedja so za takratni tip slovnici svojevrstna izvorna posebnost.

Če povzamem – Bohorič je z bogastvom zgledov iz žive govorjene slovenščine na široko zaobjel skladiensko problematiko v slovenščini. Pri komentarjih se je zadovoljil predvsem s slovensko-latinskimi normativnimi primerjavami na izrazni ravni. Posredno, s primerjalnimi medjezikovnimi opisi, je nakazano tudi razmerje med pomensko- in strukturoskladiensko vezljivostjo. Čeprav prevladuje obširna obravnava besednozvezne skladienje, ga jedrne izglaolske tvorjenke v obravnavanih besednih zvezah potiskajo v hkratno pretvorbenu obravnavo stavčne skladienje. Gledano z današnjega vidika je sicer skoraj brez pravih jezikoslovnih komentarjev ponudil skladiensko predstavitev, ki je niso presešli vse do začetka 19. stoletja.

3 (Ne)zvestobnost tolmačenja glede na medjezikovno dejanskost

Že na prvi pogled je očitno in z natančnejšo analizo se še potrdi, da je v primerjavi z drugimi poglavji v slovnici skladnja v celoti naslonjena na Melanchthona. Bohorič je prirejal Melanchthonovo skladnjo po postopkih: 1. z naslovom in oznako razdelka opiše vsebino posamezne obravnave, 2. navede Melanchthonov primer, 3. ga prevede v slovenščino, 4. komentira slovenski prevod in označi njegovo morebitno odstopanje od latinskega ali popolno ujemanje z njim. Pri vsem tem je pomembno povzeti, kar je bilo že v dosedanjih razpravah bolj ali manj eksplicitno izraženo, da je tu vodilna Bohoričeva želja oz. namen dokazati, da lahko in tudi kako lahko v slovenščini izrazimo vse, kar je v latinščini. Veliko nevarnejša pa je želja po skladnosti slovenščine z latinščino. Seveda imajo vsi ti medjezikovni komentarji kot kontrastivni zametki obravnav navadno tudi večjo sporočanjško vrednost; še večji dosežek in nadgradnja so zboljšani nedobesedni prevodi v slovenščino. Lahko celo trdimo, da so Bohoričevi kontrastivni komentarji zelo korektni v smislu, da upoštevajo vse možnosti prevajanja in celo neprevedljivost (Ahačič 2008: 12–13). Bohorič zlasti pri skladnji priznava svojo vlogo tolmača, ki upošteva vse medjezikovne razlike in jih pozitivno sprejema kot samosvoje osamosvojene jezikovne lastnosti, s ciljem govoriti in pisati čimbolj lepo, čisto in pravilno kranjščino oz. slovenščino.

B. Pogorelec (1983/84: 216) ugotavlja, da ob poudarjanju Melanchthonove vloge in tudi morebitnih vplivov tedanje nemške skladnje v veliki meri spregledujemo precej veliko slovnično okostje slovenskega jezika, ki ga je Bohorič spoznal in se do danes ni bistveno spremenilo; po njenem se zlasti ne bi smelo spregledati mesta, ki izkazujejo Bohoričevo jezikovno samostojnost in kritičnost.

Bohoričeva samosvojost in osamosvojenost se kažeta tudi v tem, da medjezikovnih razlik med latinščino in slovenščino nikoli ni zavestno poudarjal ali celo izpostavljaj; takšno taktno ravnanje je imelo za tisto obdobje in za takratno stanje slovenščine poseben pomen in namen.

4 Vpliv na naslednje slovnice

Težko oz. sploh neupravičeno bi lahko govorili o morebitnem vplivu Bohoričeve slovnice oz. skladnje na vse poznejše slovnice slovenščine. Kot je bilo že zgoraj omenjano, sta Bohoriča latinska slovnična predloga in posledično vloga tolmača motivirali, da se je bolj poglobljeno ukvarjal tudi z istimi ali podobnimi jezikoslovnimi pojavi v slovenščini – čeprav mu je izhodišče kontrastivna obravnava na izrazni ravnini, že po vzročno-posledični naravi jezika in po naravni jezikoslovni logiki posega tudi na pomensko in skladenjsko ravnino. Na nevpilv Bohoričeve slovnice na naslednje nam nakazuje tudi dejstvo, da vsaj nekaj naslednjih slovnice, vsaj tja do Kopitarja in Vodnika, ni bilo v kakršnem koli slovničnem smislu primerjalno nadgrajenih glede na Bohoričevo. Po drugi strani pa bi lahko ugotovitve, kot je

Pohlinova, da so vsi stavki v svojem bistvu dvodelni, posledično lahko izhajala iz Bohoričevih komentarjev prisojevalnih razmerij.

Bohoričeva slovnica je prvo eksplicitno jezikoslovno delo, njen večkrat kritizirani skladenjski del pa ostaja dobra problemska zasnova za nadaljnja raziskovanja in analize.

V nasprotju z J. Kopitarjem in njegovimi posameznimi oblikoslovno prikritimi skladenjskimi opombami je skladnjo z obširnejšo obravnavo in s slovenskim izrazom vezenje vpeljal v slovnico V. Vodnik,¹⁰ naslednja slovenska skladnja v slovnici F. Metelka pa je imela že bogato znanstveno predlogo pri J. Dobrovškem. Lastno neodvisno skladenjsko pot si je slovenščina začrtala z Levstikovim načelom, ki je bilo idejno zelo blizu Bohoričevemu, vendar ga je Levstik poudarjal v jeziko(slo)vno veliko bolj zmožnem in uresničljivem obdobju: knjižni jezik se mora še zlasti pri skladenjskih vprašanjih ravnati po ljudski govorici; tudi protestantski pisci, izobraženi v latinski pismenosti, so se naslanjali na jezikovni občutek govorjene besede.

Nečemu lahko zagotovo pritrdimo: »Ko bi bil vsak naslednji slovničar toliko storil, kar je Bohorič že ob prvem koraku slovenskega slovničarstva, bi bil naš knjižni jezik že zdavnaj bolje raziskan, kot je stoletja bil.« (Toporišič 1984a: 214.)

Literatura

- AHAČIČ, Kozma, 2007: *Zgodovina misli o jeziku in književnosti na Slovenskem: protestantizem*. *Linguistica et philologica* 18. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- AHAČIČ, Kozma, 2008: Bohoričev postopek prirejanja Melanchthonove skladnje. *Jezik in slovnica* 53/1. 5–14.
- BOHORIČ, Adam, 1584: *Arcticae horulae succifivae*. Wittenberg.
- BOHORIČ, Adam, 1584 (1987): *Arcticae horulae succifivae*. J. Toporišič (prev.): *Zimske urice proste*. Maribor: Obzorja.
- MEČKOVSKA, Nina, 1984: Prve slovnice: viri skupnosti, dejavniki različnosti. *Slavistična revija* 32/3. 209–222.
- MEČKOVSKA, Nina, 1986: Grammatika kak fenomen kul'tury (Adam Bohorič i Meletij Smotrickij). Breda Pogorelec, Jože Koruza (ur.): *16. stoletje v slovenskem jeziku, kulturi in literaturi*. *Obdobja* 6. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 255–267.
- POGORELEC, Breda, 1983: Razvoj slovenske slovnične zavesti. (Od 16. do 19. stoletja – Teze). *19. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Zbornik predavanj. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 89–94.
- POGORELEC, Breda, 1983/84: Štiristo let Bohoričeve slovnice. *Jezik in slovnica* 29/6. 210–216.
- POGORELEC, Breda, 1984: Skladnja pri Dalmatinu in Bohoriču. *20. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Zbornik predavanj. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 223–248.

¹⁰Primerjalno z drugimi slovnici in tudi sicer pomenljiva je opomba F. Ramovša (1971: 234), da je Vodnikova slovnica bila predvsem učna knjiga ilirskih primarnih šol, ko se je učila francoščina kot deželni jezik.

- POGORELEC, Breda, 1986: Dalmatinovo besedilo med skladnjo in retorično figuro in Bohoričeva gramatična norma. Breda Pogorelec, Jože Koruza (ur.): *16. stoletje v slovenskem jeziku, kulturi in literaturi. Obdobja 6*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 473–497.
- RAMOVŠ, Fran, 1971: Zgodovina slovenske slovnice. *Zbrano delo 1*. Ljubljana: SAZU. 213–250.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1984a: Oblikoslovje v Bohoričevih Zimskih uricah. *20. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 189–222.
- TOPORIŠIČ, Jože, 1984b: Prva slovenska skladnja. *Slavistična revija 32/3*. 159–181.